

Zinātnes Vestnesis

LATVIJAS ZINĀTŅU AKADEMIJAS UN LATVIJAS ZINĀTŅIEKU SAVIENĪBAS BILETENS

ISSN 0236—4115

INDEKSS 77165

LICENCE 000233

NR. 11 (13)

1990. GADA NOVEMBRIS

Iznāk kopš 1989. gada septembra

Cena 30 kapeikas

Metiens 2277 eksemplāri

SATURĀ:

- ZA PREZIDIJĀ
- SIMPOZIJOS
- KONFERENCES
- VIESOJAS ZVIEDRI
- V. SAMSONS — JUBILĀRS
- ZA GODA UN ĀRZEMJU LOCEKĻI
- INDRIĶA HRONIKA
- LIKSTAS ZOOPETNIECIBĀ

* * *

«Zinātnes Vestneša»

abonēšanas maksa

gadam — 4,60 rbļ.,

pusgadam — 2,30 rbļ.,

trim mēnešiem — 1,15 rbļ.

* * *

Redkolēģijas vadītājs Evalds Mugurēvičs.
Redkolēģijas locekļi: Jurijs Artjuhs, Elmārs
Beķeris, Mārtiņš Beķers, Juris Ekmanis, Jānis
Graudonis, Jānis Kļava, Oskars Martinsons,
Ruta Skudra.

Korektore Mirdza Gulbe.

Nodots salikšanai 12.10.90. Parakstīts iespiešanai
13.11.90. Formāts 70×108/16. Tipogrāfijas papīrs Nr. 1.
Augstspiedums. 1,4 uzsk. iespiedl., 1,4 uzsk. krāsu
nov., 1,6 izd. 1. Pasūt. Nr. 891-1. Redakcijas adrese:
226530 PDP Rīgā, Turģeņeva ielā 19, tel. 226198.
Iespēsts tipogrāfijā «Rota», 226011 PDP Rīgā, Blau-
maņa ielā 38/40.

Бюллетень «Зинатнес Вестнесис» («Вестник
науки») АН Латвии и Союза ученых Латвии.
На латышском языке. Издательство «Зинатне»
АН Латвии, г. Рига, ул. Тургенева, 19.

© Izdevniecība «Zinātne», «Zinātnes Vestnesis»,
1990

Redaktors Vilhelms Ļuta

ZINĀTŅU AKADEMIJAS PREZIDIJĀ

ZA Prezidija sēdē 4. oktobrī apsprieda turpmāko zinātnisko grādu iegūšanas sistēmu Latvijā. Pārmaiņas šajā sistēmā nepieciešamas, lai Latvijas zinātni tuvinātu pasaules līmenim, lai zinātnisko grādu piešķiršanas procedūru maksimāli atbrīvotu no birokrātisma važām. Profesors K. Rocēns ieteica atzīt četrus zinātniskos pamatgrādus: bakalaura, maģistrs, kandidāts un doktors. Pirmos divus grādus varētu piešķirt augstskolas, bet kandidāta un doktora grādu — Latvijas zinātņu un akadēmiskās izglītības asociācijas zinātniskā padome. Šis priekšlikums pagaidām netika akceptēts. Ierosināts jauno sistēmu apspriest institūtos un iegūtos materiālus apkopot.

Prezidijs noklausījās un apsprieda profesora E. Siliņa ziņojumu «Molekulārās elektronikas attīstības perspektīvas». Šī modernā zinātnes virziena mērķis ir izveidot jauna tipa mikroelektroniskās shēmas.

Konceptīvi vērtēja bija informācija par septembrī notikušajiem svarīgākajiem zinātniskajiem forumiem: par Raiņa 125 gadu atzīmēšanas norisi (akad. V. Hausmanis), par trešo starptautisko fenomenoloģijas kongresu (filoz. zin. kand. M. Kūle), par Baltijas un Skandināvijas valstu simpoziju mehānikā (kor. loc. V. Tamužs), par Eiropas biotehnoloģijas biedrību federācijas simpoziju (akad. U. Viesturs).

Sēdē tika ierosināts noteikt dibinātājus Zinātņu akadēmijā izdodamiem zinātniskajiem žurnāliem. Izdevniecība «Zinātne» šos žurnālus izdos uz līguma pamata.

Par Ekonomikas institūta direktora vietas izpildītāju nozīmēja ekonomikas zinātņu kandidātu Jāni Janovu.

ZA prezidents J. Lielpēteris klātesošos informēja par sanākumi PSRS Zinātņu akadēmijā. Ir izveidota republika ZA prezidentu padome. Savā darbībā tā ievēros līgumpartneru attiecības. Izveidots PSRS ZA zinātnes fonds. Izdarot attiecīgas iemaksas, uz to var pretendēt visas republikas.

Pēteris Šipkovs,
tehnisko zinātņu kandidāts,
Latvijas enerģētiku-ekonomistu
asociācijas viceprezidents

LATVIJAS ENERĢĒTIKU-EKONOMISTU ASOCIĀCIJA
(L E E A)

Latvijas enerģētiku-ekonomistu asociācija (LEEA) nodibināta 1990. g. jūlijā. Tā ir brīvprātīga Latvijas pilsoņu speciālistu apvienība, kas risina enerģētikas ekonomikas jautājumus.

Latvijas enerģētiku-ekonomistu asociācija (LEEA) ir patstāvīga savā darbībā un iekļaujas Starptautiskajā enerģētiku-ekonomistu asociācijā (International Association of Energy Economists — IAEE), kuras centrs atrodas ASV, Bostonā.

Asociācijai ir juridiskas personas tiesības, savs zīmogs un bankas reķins.

Asociācijas mērķi ir — radīt iespēju cilvēkiem, ieinteresētiem enerģētikas ekonomikas jautājumos, saņemt informāciju no visas pasaules,

— veicināt profesionālo kontaktu attīstību starp dažādu nozaru speciālistiem Asociācijas ietvaros, kā arī ar ārvalstu speciālistiem enerģētikas ekonomikas jomā,

— veicināt zinātniski pētniecisko darbu enerģētikas ekonomikas jomā, pieredzes un ideju apmaiņu, rīkojot diskusijas, sanāksmes un konferences,

— attīstīt idejas par Latvijas enerģētikas attīstības stratēģiju, ievērojot citu pasaules valstu pieredzi,

— sekot pasaules jaunākajām atziņām tradicionālo, netradicionālo un otrreizējo enerģijas veidu izmantošanā republikā, ievērojot enerģētikas ekoloģiskās problēmas,

— izstrādāt priekšlikumus un analizēt enerģētisko resursu racionālas izmantošanas iespējas republikā,

— veicināt informācijas apmaiņu un ieguvu, publicējoties ārzemēs (IAEE pieder žurnāls «The Energy Journal») un Latvijā par enerģētikas ekonomikas jautājumiem,

— sadarboties ar ārzemju organizācijām enerģētikas ekonomijas jomā. Asociācija savā pamatdarbībā neizvirza mērķi izvērst saimnieciski finansiālu darbību.

Ievēlētā LEEA valde 5 cilvēku sastāvā:

— par Asociācijas prezidentu ievēlēts LZA FEI laboratorijas vadītājs tehnisko zinātņu doktors VIKTORS ZEBERGS,

— par Asociācijas viceprezidentu — LZA FEI zinātniskais sekretārs, tehnisko zinātņu kandidāts PĒTERIS ŠIPKOVS,

— par Asociācijas otro viceprezidentu — Latvijas Republikas enerģētikas ministrs AUSEKLIS LAZDIŅŠ,

— par Asociācijas atbildīgo sekretāru — LZA FEI vecākais zinātniskais līdzstrādnieks VOLDEMĀRS CEIZIŅŠ,

— par Asociācijas valdes locekli — RA «Latvenergo» galvenais inženieris, profesors ILGVARIS STALTMANIS.

Asociācijas adrese: Rīga 226006, Aizkraukles ielā 21. Latvijas enerģētiku-ekonomistu asociācija (LEEA), tel. 551475, 558692; telekss — 161127 ESTI SU; telefakss 7-0132-551394.

Mārtiņš Beķers,
akadēmiķis
Miervaldis Kristapsons,
tehnisko zinātņu kandidāts

DIVI STARPTAUTISKI BIOTEHNOLOĢIJAS SIMPOZIJI RĪGĀ

Kā jau tika ziņots, šā gada jūlijā «Latvijas biotehnoloģijas» komplekss uzņemts par pilntiesīgu biedru Eiropas biotehnologu federācijā (EFB). Un, lūk, jau 12.—16. septembrī Rīgā notika šīs federācijas bioinženierijas darba grupas simpozijš par bioreaktoru izveidošanas metodoloģiju. Darba grupu vadīja ievērojamais Grācas (Austrija) Tehniskās universitātes profesors A. Mozers. Simpozija organizētāji — Latvijas ZA Mikrobioloģijas institūts (Dr. J. Svinka) un Koksnes ķīmijas institūts (akad. U. Viesturs). Nolasīja un apsprieda 17 referātus. Simpozija dalībnieki uzzināja gan par Latvijas biotehnoloģiju — zinātņi un ražošanu, gan arī par bioinženierijas izstrādātnēm, no kurām dažām ir pasaules prioritāte.

Simpozija laikā darba grupas oficiālie dalībnieki, no mūsu puses piedaloties akadēmiķiem U. Viesturam un M. Beķeram, noturēja sēdi organizatoriskajos jautājumos. Mums tas bija jaunums — vērot, kā starptautiskie eksperti no Holandes, Austrijas, Zviedrijas, Dānijas, Dienvidslāvijas un Polijas demokrātiskā diskusijā plāno nākamās zinātniskās sanāksmes, rakstu krājumu sagatavošanu un operatīvu publicēšanu, mācību programmu precizēšanu. Nākamo simpoziju par bioreaktoriem nolemts rīkot 1991. gadā Helsinkos.

Otrs starptautiskais simpozijš biotehnoloģijā arī notika Rīgā, Kleistos, no 24. līdz 28. septembrim. Tā nosaukums — «*Biotechnological potencial of Zymomonas mobilis*». Pēc kārtas tas ir otrais simpozijš, kas veltīts šim etanolu producētājam baktērijām. Pirmais notika pagājušajā gadā Vācijā Jīlihas Kodolpētījumu centra Biotehnoloģijas institūtā profesora H. Sahma vadībā. Toreiz mūsu mikrobioloģijas speciālisti piedalījās ar vācu kolēģu

materiālo nodrošinājumu. Tagad Rīga uzņēma ne vien 5 vācu zinātniekus, bet arī speciālistus no Francijas, Japānas un Kanādas. Kanādu pārstāvēja mūsu tautietis profesors Andrejs Daugulis no Kvinstonas Karaliskās universitātes. Noklausījāmie pasaule klases referātus. Tika sniegta ne vien jaunākā informācija par zinātnisko veikumu attiecīgajā problēmā, bet arī pētījumu stratēģijas un metodoloģijas skala. It īpaši jaunajiem zinātniekiem tā bija modernās zinātnes līmeņa un virzības demonstrācija. Tā bija diskusijas kultūras paraugstunda. Un, galvenais, nodibinājās personiskie kontakti.

V. Spuņģis,

bioloģijas zinātņu kandidāts,
Latvijas Entomoloģijas biedrības sekretārs

PĒTIJUMI UN AKTUĀLĀS PROBLĒMAS ZOOLOĢIJĀ

Bioloģijas zinātnes, īpaši tās klasisko nozaru — botānikas un zooloģijas pirmsākumi rodami jau vissenākajos laikos. Sugu skaita un īpatņu daudzuma ziņā sevišķi izceļas bezmugurkaulnieki, un tie arī jau sen piesaistījuši uzmanību, gan kā kaitēkļi un slimību izraisītāji, gan — no cilvēka viedokļa — kā derīgi dzīvnieki. Tiem ir un būs liela nozīme svarīgākajās cilvēka darbības sfērās, arī medicīnā un sanitārajā higiēnā, laukskopībā, dārzkopībā, lopkopībā, mežsaimniecībā, zivsaimniecībā un citās, kamēr vien pastāvēs dzīvā daba. Mūsu dienās bezmugurkaulnieki izraisa pastiprinātu interesi kā augu apputeksnētāji un kaitēkļu apkarotāji, organisko atlieku noārdītāji un augsnes auglības veidotāji, kā augsnes un ūdens bioloģiskās pašattīrīšanās procesu komponenti un vienlaikus arī šo substrātu stāvokļa bioindikatoru (95% to faunas biomasas un 98% sugu skaita veido bezmugurkaulnieki).

Pirmais un galvenais priekšnosacījums praktisko problēmu risināšanā ir attiecīgo organismu pazīšana, daudzo sugu pareiza identificēšana un klasificēšana, to bioloģiskā un ekoloģiskā noskaidrošana. Kļūdišanās šajā jomā, kā praksē daudzkārt apstiprinājies, var radīt visai nelabvēlīgas ekonomiskās sekas. Milzīgais attiecīgo organismu daudzums (piemēram, Latvijā kukaiņu vien ir ap 18000 sugu) liecina par to, ka pastāv sociāla nepieciešamība pēc īpašiem kvalificētiem speciālistiem — sistemātiķiem, kas varētu nodrošināt jebkuru dotajā teritorijā sastopamu organismu ātru un nekļūdīgu noteikšanu.

Sajā nozarē jauno speciālistu sagatavotāja ir LŪ Bioloģijas fakultāte (atsevišķos gadījumos arī LLA un pedagoģiskie institūti), bet viņu tālākā profesionālā veidošanās notiek galvenokārt ZA Bioloģijas institūtā vai saistībā ar to. Labi sāktā iestāžu (Bioloģijas institūta, LŪ Bioloģijas fakultātes, LLA, Augu aizsardzības institūta u. c.) sadarbība 50. gados un Latvijā palikušo neatkarības laika speciālistu (daudzi emigrēja un spīdoši reprezentēja Latvijas zinātnes līmeni savās mītnes zemēs) aktīva līdzdalība, kā arī 20.—30. gados uzkrātais pētījumu materiāls un zinātniskās tradīcijas veicināja kadru veidošanos republikā vajadzīgākajās nozarēs (hidrobioloģijā, entomoloģijā u. c.). 60. gados un vēlākajā stagnācijas periodā kultivētā utilitārā, uz islaicīgu konjunktūru balstītā pieeja zinātnes attīstības plānošanai pamazām novedusi klasiskās zooloģijas zinātnes līdz sabrukuma stāvoklim. Tas negatīvi ietekmējis daudzu mūsu dienās aktuālu nozaru līmeni. Bioloģijas fakultātē ilgus gadus darbojās pasnie-dzēju kontingents vienā nozarē (hidrobiologi), Bioloģijas institūtā likvidēja bezmugurkaulnieku zooloģijas un parazitoloģijas laboratoriju. Republikas vadošie entomologi — zinātņu doktori un Z. Spuris un A. Rupais strādā ZA Botāniskajā dārzā (tagad jau par zinātniskajiem konsultantiem). Pārējiem sauszemes bezmugurkaulnieku zooloģiem (vairākums no viņiem vidējos gados), kas bija iesaistīti pētījumos par vides stāvokļa bio-

indikāciju, sakarā ar atkārtotu štatu samazināšanu radās lielas grūtības saglabāt savu pamatspecialitāti. Pašplūsme kadru pēctecības jautājuma risināšanā republikas mērogā radījusi speciālistu, arī augstskolu pasnie-dzēju, dabas un augu aizsardzības, valsts karantīnas u. c. darbinieku trūkumu. Vecie speciālisti dodas pelnītā atpūtā, un līdz ar viņiem zūd liela profesionālā pieredze un zinātniskās kolekcijas — nacionālā bagātība. Pēctecības, zinātniskās skolas trūkums rada zinātniskā līmeņa pazemināšanos un diletantismu. Sistemātikas speciālista veidošanās ilgst ne mazāk kā 5—7 gadus, un šo procesu var paātrināt vienīgi kvalificēta speciālista vadībā, tāpēc šajā zinātnes nozarē īpaši svarīga ir pēctecība — pieredzes, uzkrātās literatūras un kolekciju pārmantošana. Nevar balstīties tikai uz atsevišķiem šās nozares speciālistiem entuziastiem.

Visi šie jautājumi risināmi centralizēti, un palīdzību varētu sniegt Zinātnieku savienība. Tāpēc liela nozīme turpmākajā attīstībā būs arī tam, kādas kvalifikācijas speciālisti pārstāvēs zooloģiju. Diemžēl pašreiz daudzi zooloģi nav informēti par kandidātu izvirzīšanu komisijām (arī jau minētie viskompetentākie, kā arī Entomoloģijas biedrība kopumā), nav zināmi arī kritēriji, pēc kuriem šie kandidāti izraudzīti. Ornitologa J. Viksnes ievēlēšana par zoologu pārstāvi neizraisa pretenzijas, taču, organizējot vēlēšanas turpmāk, vajadzētu kandidatūras apspriest plašāk.

Bezmugurkaulnieku zooloģijas (arī entomoloģijas kā plašas bioloģijas un ekoloģijas zinātņu sastāvdaļas) progresīvu attīstību varētu nodrošināt šādi pasākumi:

Jādomā par bezmugurkaulnieku zooloģijas laboratorijas atjaunošanu Bioloģijas institūtā sauszemes ekosistēmu faunas izpētei. Laboratorija būtu republikā zinātniskais, koordinējošais un konsultatīvais, kā arī starptautisko pētījumu programmu centrs.

Esošās Latvijas dzīvnieku kolekcijas veidotas veselu gadu simteni. Nepieciešams izveidot mūsdienīgu kolekciju krātuvi — pamatu jebkuras dzīvnieku grupas izpētei; tam būtu izcila, dažādu nozaru attīstoša un jauno speciālistu iesaistoša funkcija.

Milzīgo empīrisku datu apjomu turpmāk nav iespējams izvērtēt un izmantot, ja netiek izveidota datu banka.

Nepieciešama studentu un speciālistu apmācīšana un kvalifikācijas celšana, sadarbība ar republikas augstskolām, lai nodrošinātu vajadzīgo kadru sagatavošanu.

Bez teorētiskās zooloģijas kā pamata nav domājama tās lietišķo nozaru, kā arī visu Latvijas bioloģijas zinātņu nozaru kvalitatīva attīstība.

Pēteris Šipkovs,

tehnisko zinātņu kandidāts,
LZA FEI zinātniskais sekretārs

ZVIEDRIJAS ZINĀTNIĒKI LZA FIZIKĀLĀS ENERĢĒTIKAS INSTITŪTĀ

Zviedrijas zinātnieku un speciālistu delegācijā, kura apmeklēja Fizikālās enerģētikas institūtu, ietilpa pārstāvji no 4 organizācijām:

- 1) Zviedrijas Karaliskās inženierzinātņu akadēmijas (IVA),
- 2) Zviedrijas enerģētikas attīstības korporācijas (SEDC),
- 3) Malmes energosistēmas,
- 4) Gotlandes energosistēmas.

Zviedrijas Karaliskās inženierzinātņu akadēmijas pārstāvji Bengts Ringstrēms un Gunnars Hansons iepazinās ar institūta pētījumiem enerģētikas un siltumfizikas jomā. Tika izstrādātas divas zinātniski tehnisko priekšlikumu paketes — teorētisko pētījumu jomā un tehnisko pētījumu un izstrādņu jomā, kurās sadarbību varētu izvērst zviedru un latviešu zinātnieki. Teorētisko pētījumu jomā Latvijas un Zviedrijas apstākļos varētu

tikt risinātas optimālās un perspektīvās kurināmā un enerģētikas bilances problēmas, ievērojot valstu īpatnības; energoresursu ekonomijas prognozēšanas jautājumi, balstoties uz energoekonomikas un energoekoloģijas jaunākajiem pētījumiem un energoresursu ekonomijas efektīviem pasākumiem; alternatīvo un vietējo energoresursu potenciālo un reālo iespēju izmantošana, ievērojot valstu ģeofizikālos faktorus; energoapgādes drošuma problēmas, kā arī energosaimniecības automatizēto vadības sistēmu problēmas. Tehnisko jautājumu jomā aktuāla ir siltuma uzskaites aparātūras izveide, iekārtu radišana dažādu tipu izmešu mehāniskai un ķīmiskai attīrīšanai; dūmgāzu temperatūras pazemināšana, utilizējot siltumu; siltuma utilizācija apkures un ventilācijas sistēmās, kā arī siltuma sistēmu automatizācijas problēmas; nelielas jaudas tvaika un gāzu turbīnu pielietošana katlu mājās; siltumsūkņu izmantošanas problēmas, vēja ģeneratoru un saules kolektoru ražošanas un izmantošanas iespējas u. c.

Zviedru zinātnieki interesējās arī par iespējām sadarboties inženierzinātnēs ar citiem LZA institūtiem. Tika panākta vienošanās, ka lielāka Zviedrijas Karaliskās inženierzinātņu akadēmijas delegācija ieradīsies Latvijā, saskaņojot vizītes laiku ar Latvijas Zinātņu akadēmijas prezidentu, akademiķi J. Lielpēteri.

Zviedrijas enerģētikas attīstības korporāciju pārstāvēja tās prezidents Kurts Lekass, kurš vienlaicīgi ir arī Zviedrijas enerģētiķu-ekonomistu asociācijas prezidents. Kurts Lekass iepazīstināja institūta zinātniekus ar Zviedrijas enerģētikas attīstības problēmām, konkrēti, ar atomenerģijas izmantošanas perspektīvām, kā arī citu energoresursu izmantošanas problēmām. Ņemot vērā, ka Fizikālās enerģētikas institūtā ir nodibināta Latvijas enerģētiķu ekonomistu asociācija, tika saskaņoti un konkretizēti jautājumi par Zviedrijas un Latvijas enerģētiķu ekonomistu asociāciju sadarbību.

Malmes un Gotlandes energosistēmu speciālisti iepazīstināja institūta zinātniekus ar energosistēmu veidošanas un ekspluatācijas tehniskiem jautājumiem. Tika izskatīti jautājumi par Rīgas TEC-1 un TEC-2 rekonstrukcijas iespējām ar zviedru speciālistu piedalīšanos.

Zviedrijas enerģētikas zinātnieku un speciālistu delegācija kopā ar FEI zinātniekiem tikās ar Latvijas RA «Latvenergo» speciālistiem, ar kuriem tika apspriestas konkrētas sadarbības iespējas tehniskās problēmās. Bez tam zviedru delegācija tikās arī ar Latvijas Republikas enerģētikas ministru Ausekli Lazdiņu. Zviedru enerģētiķu delegācijas vizīte vies cerības uz efektīvu zinātniski tehnisko Latvijas un Zviedrijas enerģētiķu sadarbību.

Māris Zvaigzne,

jaunākais zinātniskais līdzstrādnieks

AKADEMIĶIM VILIM SAMSONAM — 70

Vilis Samsons (dz. 1920. g. 3. decembrī Liepnas pagastā), vēsturnieks un filozofs, Latvijas Zinātņu akadēmijas akademiķis (1968), ZA Prezidija galvenais zinātniskais sekretārs (kopš 1960). Beidzis Rēzeknes skolotāju institūtu (1940). Lielā Tēvijas kara dalībnieks, Atsevišķās latviešu partizānu vienības un pirmās Latvijas partizānu brigādes komandieris. Padomju Savienības Varonis (1945).

Pirmajos pēckara gados bijis LKP CK Republikāniskās partijas skolas Filozofijas katedras vadītājs un LU docētājs. 1949. gadā beidzis PSKP CK Sabiedrisko zinātņu akadēmiju. No 1950. līdz 1960. gadam bija republikas izglītības ministrs.

Vilis Samsons pēta revolucionārās kustības un Lielā Tēvijas kara vēsturi, kā arī sabiedriskās domas attīstības un latviešu literatūras un mākslas problēmas. Kolektīvās monogrāfijas «Latviešu tautas cīņa Lielajā

Tēvijas karā» atbildīgais redaktors un līdzautors, «Apcerējumu par sabiedriskās un filozofiskās domas attīstību Latvijā» redkolēģijas loceklis un līdzautors. «Latvijas PSR Mazās enciklopēdijas» galvenais redaktors. Raiņa Kopotu rakstu zinātniskā izdevuma (30 sēj.) galvenais redaktors. (Oficiālās ziņas)

* * *

Ņemot vērā to, ka kara gados V. Samsons bija viens no atzītākajiem latviešu partizānu kustības organizētājiem un vadītājiem, grūti pat iedomāties, ja pēckara gados viņš pēkšņi būtu norobežojies no kara gadu izjūtām un līdz ar to atstājis mūs bez savām publicistiski fiksētām atmiņām. Par laimi, tā nenotika, un mēs varam pārliecināties, ka cienījamais jubilārs pa šiem 45 gadiem ir kļuvis par vienu no ievērojamākajiem un ražīgākajiem partizānu kustības pētniekiem Latvijā. Var pat apgalvot, ka akademiķis V. Samsons ir izveidojis savdabīgu Latvijas komunistisko partizānu kustības vēstures kursu. Spriediet paši. Jau 1950. gadā iznāk grāmata «Partizānu kustība Ziemeļlatvijā Lielajā Tēvijas karā», pēc tam 1956. g. — grāmata «Kurzemes partizāni» (otrais papild. un pārstr. izdevums 1959. g.), vēlāk darbs pie Vēstures institūta kolektīvās monogrāfijas «Latviešu tautas cīņa Lielajā Tēvijas karā». Sešdesmito gadu beigās, septiņdesmitajos gados V. Samsons vēlreiz atgriežas pie Kurzemes partizānu tēmas, un 1969. gadā dienas gaismu ierauga grāmata «Kurzemes katlā», 1973. gadā — «Kurzemes meži šalc», 1980. gadā krievu valodā — «Družba narodov pobedila». Turklāt akademiķis zināmā mērā centies paplašināt priekšstatus par komunistiskajiem partizāniem hronoloģiski plašākā skatījumā, ietverot arī 1919. gadu, — grāmata «Deviņpadsmitais — sarkano partizānu gads» (1970. g.) un attiecīgā sadaļa grāmatā «Kurzemes partizāni». Visbeidzot, 1987. gadā, nāk klajā atmiņu, dokumentu un komentāru krājums «No Lovates līdz Zilupei».

Neraugoties uz to, ka visu augstāk minēto darbu idejiski politiskā ievirze atbilda toreizējās administratīvās sistēmas izvirzītajām prasībām, faktu un dokumentu bagātības ziņā visiem V. Samsona pētījumiem ir lemts ilgs mūžs zinātniskajā aprītē.

Jāuzsver, ka jau ar savām pirmajām publikācijām akademiķis plašāk vai šaurāk ir atspoguļojis problēmas, kuras Latvijas pēckara historiogrāfijā nemaz neaplūkoja. Piemēram, jautājumus par nacionāli patriotiskās pretošanās kustību vācu okupācijas laikā un Latviešu leģiona būtību un likteni Otrajā pasaules karā. Līdz šim, tāpat arī ar V. Samsona pūlēm, ir aprakstīta tikai jautājuma nostādnes viena puse, otra — daudziem no mums joprojām ir neskaidra. Pienācis laiks atmaksāt šo parādu. Un arī šajā ziņā cienījamais jubilārs, liekas, ir kādu solīti priekšā citiem gados jaunākiem pētniekiem. Turpinot iepriekšējos gados aizsāktu darbu, kas saistīts ar t. s. «latviešu buržuāzisko nacionālismu» — monogrāfija «Naida un maldu sliksnā» (1983. g.), astoņdesmito gadu otrajā pusē beidzot kļuva iespējams atklāti runāt par to kara laika latviešu sabiedrības daļu, kas palika uzticīga nacionālā valstiskuma idejai. Akademiķis V. Samsons sāk šīs fundamentālās problēmas izpēti ar okupācijas laika attiecīgā rakstura dokumentu krājuma veidošanu un izdošanu. Cerams, ka tuvākajā laikā šis izdevums sasniegs savu lasītāju.

Un jubilejas reizē atliek novēlēt akademiķim V. Samsonam veselību un darba prieku, lai uzņemtais darba temps nemainītos arī turpmāk.

GODA TITULS KRISTAPAM KEGI

Izcilajam ASV ķirurgam ortopēdam, Jeila universitātes profesoram Kristapam Jurim Keģi 14. septembrī Rīgā tika pasniegts goda diploms, kas apliecina, ka viņš ievēlēts par Latvijas Zinātņu akadēmijas goda lo-

ceklī. Apsveicot viesi akadēmijas vārdā, tās prezidents Jānis Lielpēteris atzīmēja, ka profesors dod lielu ieguldījumu republikas medicīnā. Latvijā labi pazīstami K. Keģi sasniegumi biomehānikas, locītavu protezēšanas, mugurkaula slimību un ievainojumu ārstēšanas jomā, viņa jauninājumi ķirurģijas tehnikā. Profesors sistemātiski vada Latvijā zinātniskos seminārus un paraugoperācijas, lasa lekcijas un sniedz konsultācijas. Bez tam zinātnieks nodibinājis speciālu fondu, lai veicinātu Latvijas ārstu un medicīnas māsu kvalifikācijas celšanu Savienotajās Valstīs, kā arī medicīniskās aparatūras iegādi.

Latvijas Zinātņu akadēmijas goda locekli sveica akadēmiķis Jānis Stradiņš, Latvijas Veselības aizsardzības ministrs Edvīns Platkājs, Latvijas Traumatoloģijas un ortopēdijas zinātniskās pētniecības institūta direktors Viktors Kalnbērzs, republikas Ministru Padomes Fiziskās kultūras un sporta komitejas priekšsēdētāja Daina Sveica un mediķu sabiedrības pārstāvji. Atbildes runā profesors Kristaps Keģi pateicās par viņam parādīto godu.

Mārtiņš Beķers,
akadēmiķis

PROFESORS ANDREJS DAUGULIS — IZCILS BIOTEHNOLOGS

Speciālajā literatūrā arvien biežāk pavīd Andreja Dauguļa vārds. A. Daugulis pašreiz ir Kingstonas Karaliskās universitātes (Ontārio, Kanāda) ķīmijas procesu un aparātu nozares profesors. Viņš specializējies biotehnoloģisko procesu izpētē un jaunu fermentācijas sistēmu izveidē. Būdam Vaterlo universitātes profesora Moo Jounge skolnieks, viņš kļuva pazīstams kā «Vaterlo procesa» līdzautors. Šī tehnoloģija nozīmīga ar intensīvu celulozi saturošu lauksaimniecības atkritumu biokonversiju, iegūstot ar proteīnu bagātus produktus.

Pirmo reizi savā tēvu zemē profesors A. Daugulis ieradās šā gada septembrī, lai piedalītos Starptautiskajā *Zymomonas mobilis* simpozijā. *Zymomonas mobilis* baktērijas pašreiz piesaista zinātnieku uzmanību ar neparasti intensīvu metabolismu, konvertējot ogļūdeņus etanolā (divas trīs reizes ātrāk nekā raugs).

Mūsu organizētajā simpozijā profesors A. Daugulis nolasīja referātu par etanola iegūvi ar minētajām baktērijām principiāli jaunā fermentācijas procesā. Izmantojot mūsdienīgu, sarežģītu metodoloģiju un īpašu ESM programmu, atrasti baktēriju šūnām nekaitīgi šķīdinātāji, ar kuriem tieši fermentācijas procesā no reakcijas vides aizvada etanolu, kas vienmēr inhibē procesu. Tādējādi sagaidāms apvērsums klasiskajā spirta rūpniecībā.

Profesoram ļoti patika Rīga, Mikrobioloģijas institūts un mūsu cilvēki. Ievadītas sarunas par kāda latviešu jaunieša apmācīšanu viņa vadībā Kanādā.

PIRMS 800 GADIEM

Izdevniecībā «Zinātne» sagatavota publicēšanai un nodota iespiešanai Indriķa hronika. Plašu priekšvārdu tai uzrakstījis ZA korespondētāj-loceklis Evalds Mugurēvičs.

Indriķa hronika ir ļoti svarīgs vēstures ziņu avots ne tikai mūsu Tēvzemei, bet arī visai Eiropai. Te tiek atspoguļoti 763—800 gadus veci notikumi Imerā, Tālavā, Jersikā un citās Baltijas valstiņās. Pateicoties hronikas autoram, varam gūt priekšstatu par tālaika starptautiskajām attiecībām Ziemeļeiropā.

Indriķa hronika sarakstīta latīņu valodā 1225.—1227. gadā. Tās autors Latviešu Indriķis ir pirmais Latvijas rakstnieks vēsturnieks.

Hronikā Indriķis apgalvo: «...bet nekas cits šeit nav stāstīts, kā tikai tas, ko esam redzējuši savām acīm un, ko neesam redzējuši savām acīm, esam izzinājuši no tiem, kas ir redzējuši un klāt bijuši.»

Sniedzam Indriķa hronikas fragmentu, kas stāsta par dzīvi Latvijā pirms astoņiem gadsimtiem. (Vai toreiz latviešu izdzīvošanas jautājums bija mazāk aktuāls nekā pašreiz?)

* * *

1. **Par pirmo bīskapu Meinardu.** Dievišķā providence, atcerēdamās Rahabu un Bābeli, tas ir, nomaldījušos pagānus, mūsu, jaunajos laikos, ar savas mīlestības uguni šādi atmodinājusi elku pielūdzējus līvus no elk-dievības un grēku miega.

2. Zēgebergas klosterī bija kāds cienijamas dzīves un godājama sirmuma vīrs, Svētā Augustīna ordeņa priesteris. Viņš tikai Kristus dēļ, vienīgi, lai sludinātu, ieradās Līvmē kopā ar tirgotājiem, jo vācu tirgotāji, ko ar līviem saistīja draudzības saites, mēdza bieži, braukdami kuģos pa Daugavas upi, apmeklēt Līvmē.

3. Dabūjis atļauju no Polockas kņaza Vladimira, kam līvi, kuri vēl bija pagāni, maksāja meslus, un reizē arī saņēmis no viņa dāvanas, minētais priesteris drosmīgi stājās pie Dievam tīkamā darba, sludinādams līviem un uzceldams baznīcu Ikšķiles ciemā.

4. No šī ciema vispirms tika kristīti Ilo, Kūlevenes tēvs, un Vieco, Alo tēvs, un tiem savukārt sekoja citi.

5. Nākamajā ziemā lietuvji nopostīja Līvmē un ļoti daudzus aizveda gūstā. Glābdamies no viņu nīkuma, sludinātājs kopā ar ikšķiliešiem pātvērās mežos. Pēc lietuvju atkāpšanās minētais Meinards pārmeta līviem muļķību, tāpēc ka viņiem neesot nekādu nocietinājumu, un apsolīja, ka viņiem tikšot uzceltas pilis, ja viņi nolemšot kļūt par Dieva bērniem un tādi būt. Viņi piekrita, apsolīja to un ar zvērestu apstiprināja, ka pieņemšot kristību.

6. Tad nu nākamajā vasarā no Gotlandes tika atvesti dzirkaļi. Pa tam līvi vēlreiz apliecināja savu ciešo vēlēšanos pieņemt ticību. Pirms iesāka celt Ikšķiles pili, daļa tautas tika kristīta un visi pārējie apsolīja, — tiesa, melīgi —, ka kristīšoties pēc pils pabeigšanas. Tā nu vīrs pamatiem pacēlās mūri. Pils piektā daļa tika celta par sludinātāja līdzekļiem un līdz ar to kļuva par viņa īpašumu; zemi baznīcas celšanai viņš bija nopircis jau iepriekš. Kad pils beidzot nāca gatava, kristītie atkal atkrita, bet vēl neatdzimušie atteicās pieņemt ticību. Tomēr Meinards no sava nodoma neatteicās. Tobrīd zemgaļi, kaimiņi pagāni, izdzirduši par akmeņu celtni un nezinādami, ka akmeņi sastiprināti ar javu, ieradās ar garām kuģu tauvām un savā vientiesībā domāja pili ievilkāt Daugavā, bet, stopnieku ievainoti un cietuši zaudējumus, atkāpās.

7. Kaimiņi salieši maldināja Meinardu ar līdzīgu solījumu un no sava viltus guva labumu, jo viņiem tika uzcelta pils. Sākumā, vienalga ar kādu nodomu, kristījās seši. Viņu vārdi ir Viliendi, Uldenago, Vade, Valdeko, Gerveders, Vieco.

8. Abu minēto piļu celšanas laikā Brēmenes metropolīts iesvētīja Meinardu par bīskapu.

9. Taču pēc otrās pils pabeigšanas ļaunums, aizmirsis zvērestu, lauza solījumu, un vairs nebija neviena, kas pieņemtu ticību. Nav brīnums, ka sludinātāja sirds bija satraukta, īpaši tad, kad līvi, pakāpeniski izlauzījuši viņa mantu un piekāvuši viņa saimi, nolēma pašu padzīt no savas zemes; viņi iedomājās, ka atbrīvojas no ūdenī saņemtās kristības, nomazgājoties Daugavā un nosūtot kristību atpakaļ uz Vāciju.

10. Šim bīskapam bija līdzgaitnieks evaņģēlija sludināšanā — cisterciešu ordeņa brālis Teoderihs, vēlāk bīskaps Igaunijā; to Turaidas līvi gribēja ziedot saviem dieviem, tāpēc ka viņa sējumi tīrumos deva labāku

ražu nekā pašu sējumi, kas, lietus pārplūdināti, aizgāja postā. Tika sapulcināta tauta un dievu griba par ziedošanu izzināta zīlējot: tapa nolikts šķēps, un zirgs kāpa pār to, pēc Dieva gribas pirmo sperdams dzīvības lēmēju kāju. Brālis lūdzu Dievu ar muti, svētīja ar roku. Zīlnieks apgalvoja, ka zirga mugurā sēžot kristiešu dievs un virzot tam kāju, kas liekama pirmā, un tāpēc vajagot noslaucīt zirga muguru, lai dievs nokrīt zemē. Tas arī tika izdarīts, bet, tā kā zirgs, tāpat kā iepriekš, pirmo spēra dzīvības lēmēju kāju, brālis Teoderihs tika saglabāts dzīvei. Šis pats brālis, aizsūtīts uz Igauniju, pieredzēja no pagāniem lielas dzīvības briesmas Saules aptumsuma dēļ, kas notika Jāņa Kristītāja dienā, jo viņi sacīja, ka Teoderihs Sauli apēdot. Tai pašā laikā kāds ievainots Turaidas līvs lūdzu brāli Teoderihu, lai tas viņu izdziedinot, un apsolīja kristīties, ja tikšot izdziedināts. Brālis sagrūda zāles, gan nezinādams to iedarbību, bet, piesaucis tā Kunga vārdu, viņu kristīdams izārstēja gan miesā, gan dvēselē. Un šis Turaidā bija pirmais, kas pieņēma Kristus ticību. Arī kāds slimnieks atsauca brāli Teoderihu pie sevis un lūdzu, lai viņš to kristī, bet sievu nekaunīgā iecirtība aizkavēja viņa svēto nodomu. Taču, slimībai saasinoties, sievu neticība tika uzveikta; viņš tapa kristīts un ar lūgšanām uzticēts Dievam. Kad viņš nomira, kāds jaun kristītais, būdams ap septiņu jūdžu attālumā, redzēja, kā eņģeļi uznes viņa dvēseli debesīs, un pazina to.

11. Kad minētais bīskaps redzēja, cik stūrgalvīgi ir līvi un ka viņa pūliņi bijuši veltīgi, viņš sapulcināja garīdzniekus un brāļus un, gribēdams atgriezties mājās, devās uz tirgotāju kuģiem, kas jau gatavojās uz Lieldienām braukt uz Gotlandi. Tāpēc viltīgajiem līviem radās bažas un aizdomas, ka pār viņiem nāks kristiešu karaspēks, un viņi lūkoja ar viltu, asarām un daudzos citos veidos bīskapu liekulīgi atsaukt atpakaļ, sacīdami — tāpat kā reiz tie laudis sacīja svētajam Mārtiņam, taču ne jau tādā pašā nolūkā: «Kālab tu mūs pamet, tēvs, un kā rokās mūs, pamestos, atstāj? Jo gans, iedams projām, savas avis lemj briesmīgajām vilku rīklēm.» Un līvi paši vēlreiz apsolīja pilnībā pieņemt ticību. Godprātīgais vīrs noticeja ikvienam vārdam un, paklausot tirgotāju padomam un reizē paļaudamies uz karaspēka ierašanos, atgriezās kopā ar līviem, jo daži vācieši un kādi dāņi un norvēģi, kā arī atsevišķu tautu piederīgie bija apsolījuši vajadzības gadījumā atvest karaspēku. Pēc tirgotāju aizbraukšanas salieši sveica pārradušos bīskapu ar Jūdas sveicienu un viņa garā, sacīdami: «Esi sveicināts, rabil!» un vaicāja, cik Gotlandē maksājot sāls un vadmalas. Sirds sarūgtinājums tad nevaldīja vairs asaras, viņš devās pāri uz Ikšķili un patvērās savā mājā. Viņš nolika dienu, kurā sanākt tautai, lai atgādinātu tai solījumu, bet šie ne dienu ievēroja, ne solījumu pildīja. Tad viņš, apspriedies ar savējiem, nolēma doties uz Igauniju, lai kopā ar tirgotājiem, kas tur bija pārlaiduši ziemu, brauktu tālāk uz Gotlandi. Tikmēr līvi bija iecerējuši viņu ceļā nogalināt, taču turaidietis Anno viņu brīdināja un ieteica doties atpakaļ. Un tā viņš lielā satraukumā, nespēdams atstāt zemi, atgriezās Ikšķilē.

12. Tāpēc viņš slepus aizsūtīja savu vēstnesi, brāli Teoderihu no Turaidas, pie pāvesta kunga pēc padoma. Teoderihs, redzēdams, ka nespēj tikt laukā no zemes, ar dievbijīgu viltu pārvarēja līvu radītos šķēršļus, jādams uz zirga un paņēmis līdzīgu stolu, grāmatu un svētīto ūdeni, it kā gribētu apraudzīt kādu slimnieku. To viņš, atbildēdams uz ceļnieku jautājumiem, arī uzdeva par sava ceļa iemeslu, tā tika laukā no zemes un nokļuva pie visaugstā priesterā. Visaugstais priesteris, uzzinājis kristīto skaitu, nosprieda, ka tos nedrīkst pamest, un norādīja, ka tie jāpiespiež paturēt ticību, ko brīvu prātu pieņēmuši. Tāpēc viņš visiem, kas pieņemšot krustu un došoties atjaunot turienes pirmbaznīcu, atvēlēja visu grēku atlaišanu.

13. Jau toreiz šis pats bīskaps kopā ar kādu zviedru hercogu vāciešiem un gotlandiešiem bija sācis karot ar kuršiem; taču, vētras aizdzīti, viņi

piestāja Viru zemē, kādā Igaunijas apgabalā, un trīs dienas postīja to. Bet, kamēr notika sarunas ar viriešiem par ticības pieņemšanu, hercogs, labprātāk saņēmis no viņiem meslus, pacēla buras un vāciešiem par nepatiku aizbrauca.

14. Pa to laiku bīskaps Meinards — lai svēta viņa piemiņa! — pēc daudziem pūliņiem un sarūgtinājumiem iegūla slimības gultā un, saprazdams, ka mirs, sasauca visus Līvzemes un Turaidas vecākos un vaicāja, vai tie pēc viņa nāves gribētu palikt bez bīskapa. Bet viņi visi kā viens apliecināja, ka labprātāk gribētu, lai viņiem būtu kāds bīskaps un tēvs. Un pēc isa brīža bīskaps beidza savas mūža dienas.

1. **Par bīskapa Bertolda iesvētīšanu.** Kad atbilstoši paražai bija novērtētas bēres un bīskaps, līviem — lai arī ko tie sirdī domāja — vaimanājot un asaras lejot, apglabāts, notika sarunas par pēcnācēju un tapa sūtīts uz Brēmenes metropoli pēc piemērota cilvēka. Tika izvirzīts cienījamais cisterciešu ordeņa Lokumas abats Bertolds. Sākumā viņš gan vilcinājās un negribēja iet, bet, pakļaudamies metropolīta lūgumiem, tomēr uzņēmās sludināšanas nastu.

2. Kļuvis par bīskapu, viņš, uzticēdams sevi tam Kungam, uz Līvzemi devās vispirms bez karaspēka izpētīt apstākļus; ieradies Ikšķilē, viņš pārņēma baznīcas īpašumu un sapulcināja pie sevis visus labiešus — kā pagānus, tā arī kristiešus. Ar dzērieniem, ēdieniem un dāvanām bīskaps centās iegūt viņu labvēlību un sacīja, ka ieradies pēc viņu aicinājuma, sekodams savam priekšgājējam amatā. Sākumā tie viņu uzņēma laipni, bet Salas kapsētas iesvētīšanā savā starpā strīdējās: vieni gribēja viņu baznīcā sadedzināt, citi — nosist, vēl citi — noslīcināt; bīskapam tika pārmests, ka viņa ierašanās iemesls esot nabadzība.

3. Ņemot vērā šādu iesākumu, viņš slepus devās uz kuģiem un atgriezās Gotlandē; aizbraucis tālāk uz Saksiju, viņš par Līvzemes baznīcas postu žēlojās gan pāvesta kungam, gan metropolītam, gan visiem kristietīgajiem. Tāpēc pāvesta kungs visiem, kas pieņemšot krusta zīmi un ķersoties pie ieročiem pret nodevīgajiem līviem, atvēlēja grēku atlaišanu un par to nosūtīja rakstu bīskapam Bertoldam, tāpat kā viņa priekšgājējam.

4. Tātad bīskaps, savācis vīrus, ieradās ar karaspēku Līvzemē un devās uz Salas pili, kas atrodas upes vidū. Te viņš aizsūtīja ziņnesi pāri upei, jautādams, vai viņi ir ar mieru pieņemt ticību un, to pieņēmuši, arī glabāt. Viņi kļiedza, ka negribot ticību ne atzīt, ne glabāt. Bet bīskaps, kas kuģus neapdomīgi bija atstājis iepakaļ, viņiem neko nevarēja padarīt. Tāpēc viņš ar karaspēku atgriezās Rīgas vietā un apspriedās ar savējiem, kas būtu darāms.

5. Pa tam pret viņu sapulcējās visi līvi un nometās viņpus Rīgas kalna gatavi cīnīties. Tomēr viņi aizsūtīja pie bīskapa ziņnesi, vaicādami, kāda iemesla pēc viņš atvedis karaspēku. Iemesls, atbildēja bīskaps, esot tas, ka viņi, tāpat kā suņi pie vēmekļiem, vairākkārt no ticības atgriezušies pie pagānisma. «Šo iemeslu,» uz to sacīja līvi, «mēs novērsīsim. Tikai atlaid savu karaspēku un ar savējiem mierīgi atgriezies savā bīskapijā; piespied tos, kas pieņēmuši ticību, glabāt to, bet pārējos pieņemt to mudini ar runām, nevis rungām!» Bīskaps drošībai no viņiem par ķilniekiem pieprasīja viņu dēlus, taču viņi neparko negribēja tos dot, bet tikmēr ar ieganstu, ka grib savākt daļu ķilnieku, piedāvāja un saņēma īsu pamieru. Miera apstiprināšanai saskaņā ar paražu apmainoties ar nosūtītiem šķēpiem. Šī miera laikā viņi nogalināja vairākus vāciešus, kas meklēja bārību zirgiem. Kad bīskaps to uzzināja, viņš nosūtīja atpakaļ viņu šķēpu un uzteica mieru.

6. Par bīskapa Bertolda kauju un viņa nāvi. Tad līvi pēc pagānu paražas sāka klaigāt un trokšņot. Pretējā pusē sakšu rindas apbruņojās kaujai un ar joni uzbruka pagāniem. Līvi metās bēgt. Bīskaps paša ne-

prasmīgi vadītā zirga straujuma dēļ iejuka bēgošo pūli. Divi no tiem viņu satvēra, kāds trešais, vārdā Imauts, viņam no mugurpuses izdūra cauri šķēpu, un citi viņu saplosīja locekli pa loceklim. Nu līvi, izbijušies, ka karaspēks viņus vajā, bēga pa kaklu pa galvu, jo bija ieraudzījuši kāda nonāvēta vācieša bruņucpuri, kuru viņa nogalinātājs līvs bija sev uzlicis galvā. Karaspēks, zaudējis savu pavēlnieku, protams, bija satraukts un gan zirgos, gan no kuģiem, gan ar uguni, gan ar zobenu postīja līvu sējumus.

7. Par saliešu un ikšķiliešu kristīšanu. Kad līvi to redzēja, viņi, lai paglābtos no lielākiem zaudējumiem, atjaunoja mieru un ataicināja pie sevis garīdzniekus; pirmajā dienā Salā tika kristīti ap piecdesmit cilvēku, nākamajā dienā Ikšķilē pievērsti ticībai ap simtu. Viņi uzņēma priesterus savās pilīs un ikviena uzturēšanai noteica vienu mēru labības no katra arka. Kad karaspēks to redzēja, tā noskaņojums vērtās miermīlīgs un tas sāka gatavoties atceļam.

8. Bet līvi, kas bija zaudējuši savu ganu, pēc garīdznieku un brāļu padoma aizsūtīja ziņnešus uz Vāciju pēc jauna pēcnācēja. Un tā nu sakšu vienība, uzticēdamās nedrošajam mieram, atgriezās mājās. Palika garīdznieki, un palika viens tirgotāju kuģis. Līdzko vējš kuģus bija aizdzinis, no ierastajām pirtīm, raugi, iznāca nodevīgie līvi, aplaistījās ar Daugavas ūdeni un sacīja: «Še nu ar upes ūdeni noskalojam kristības ūdeni līdz ar pašu kristietību un, atmezdami pieņemto ticību, aizsūtām to pakal aizbraucējiem sakšiem.» Bet aizbraukušie kāda koka zarā bija izgriezuši kaut ko līdzīgu cilvēka galvai; līvi to uzskatīja par sakšu dievu un ticēja, ka ar to viņiem tiekot uzsūtīti plūdi un sērga. Tāpēc viņi pēc savas paražas izvārija medaļu un, kopīgi iedzēruši un apspriedušies, noņēma galvu no koka un, sasējuši kopā balķus, uzlika uz tiem galvu un to kā sakšu dievu līdz ar kristiešu ticību nosūtīja pār jūru uz Gotlandi aizbraucējiem pakal.

9. Pēc mēneša līvi lauza mieru, saņēma ciet brāļus un nelāgi izrīkojās ar viņiem, ķērās pie viņu īpašuma un to gan zagšus, gan varmācīgi piesavinājās. Tā kā viņi nolaupīja arī zirgus, tīrumi palika neapstrādāti. No tā baznīcai radās zaudējumi gandrīz divsimt marku apmērā. Tāpēc garīdznieki aizbēga no Ikšķiles neziņā, uz ko cerēt un kur paglābties.

10. Nākamajā Lielajā gavēnī sapulcējās visi līvi un nosprieda, ka ikviens garīdznieks, kas pēc Lieldienām vēl būšot palicis viņu zemē, tikšot sodīts ar nāvi. Tāpēc garīdznieki, gan baidīdamies no nāves, gan nolūkā sameklēt sev ganu, devās ceļā uz Saksiju. Līvi nolēma nogalināt arī palikušos tirgotājus. Taču tie izglāba savu dzīvību, pasniedzot vecākajiem dāvanas.

SIGURDS ARĀJS

Sigurds Arājs (dz. 1927. g. Taurkalnē), latviešu izcelsmes ASV zinātnieks, augstas kvalifikācijas eksperimentālās fizikas speciālists magnētisko parādību, cietvielu fizikā un siltumfizikā.

Beidzis Aiovas štata universitāti 1957. gadā, aizstāvot doktora disertāciju, paralēli studijām strādājis šajā mācību iestādē. No 1957. līdz 1967. gadam — zinātniskais līdzstrādnieks un grupas vadītājs «U. S. Steel Corporation» fundamentālo pētījumu laboratorijas fizikas nodaļā. 1967. gadā ievēlēts par Klarksona universitātes (Ņujorkas štats) fizikas departamenta profesoru, no 1974. līdz 1983. g. tā direktors.

Pētniecības virzieni: plaši ferromagnētisma, ferrimagnētisma un paramagnētisma pētījumi metālos un to sakausējumos, arī dažādu ferrītu magnētiskās un siltumfizikālās īpašības, termomagnētiskie un galvanomagnētiskie efekti. Pētījumi devuši lielu ieguldījumu metālisko sistēmu dažādu struktūru (monokristālu, polikristālu, amorfu kausējumu u. c.) izskaid-

rošanā. Siltumfizikā veicis makromolekulāro vielu šķīdumu reoloģisko īpašību mērījumus, publicējis arī vairākus darbus par elektriskā un magnētiskā lauka ietekmi uz termisko konvekciju dielektriskās gāzēs un šķīdumos, paramagnētiskās un diamagnētiskās sistēmās. Sākot ar astoņdesmitajiem gadiem, lielu uzmanību veltījis mazu daļiņu magnētisma jautājumiem. Daļa no šiem pētījumiem veikti kontaktā ar firmu «Kodak» un ļāvuši izstrādāt principiāli jaunu augsti efektīvu elektrokopēšanas paņēmieni. Pētījumi augstgradianta magnētiskajā separācijā. Pētīti gan pārneses procesi sfērisku un cilindrisku filtrēšanas elementu tuvumā, gan arī integrālā masas apmaiņa augstgradianta filtros atkarībā no filtrējošā slāņa mikrostruktūras un īpašībām. Izstrādāta interesanta magnētiskā filtra teorija, balstoties uz atsevišķiem cietvielu iekšējo lauku teorijas priekšstatiem.

Profesora S. Arāja pētījumi atspoguļoti vairāk nekā 200 zinātniskajās publikācijās, kas plaši pazīstamas dažādu valstu speciālistiem; pētījumi kļuvuši vispāratzīti un tiek citēti monogrāfijās.

Profesors S. Arājs iemantojis plašu zinātniskās sabiedrības atzinību. 1969. gadā ievēlēts par Amerikas fizikas savienības locekli, ir arī Zviedrijas Karaliskās fizikas savienības loceklis, Eiropas fizikas savienības loceklis, kā arī Amerikas fizikas pasniedzēju asociācijas, Sigma-Hi, Sigma-Pi-Sigma, Pi-Kapa-Pi, Pi-Mi-Epsilon apvienību loceklis.

Kopš 1980. gada S. Arājs uztur regulārus sakarus ar Latvijas zinātniekiem. Vairākkārt atbalstījis jaunus zinātniekus, kas stažējušies *Clarkson un St. Lawrence* universitātēs, uztur plašus zinātniskos sakarus ar ZA Fizikas institūtu. Sadarbības rezultāti atspoguļoti vairākās kopīgās zinātniskās publikācijās. Vairākkārt viesodamies Latvijā, lasījis apskata referātus Latvijas Zinātņu akadēmijā un Latvijas Universitātē.

HARALDS BIEZAIS

Haralds Biezais dzimis 1909. gada 10. jūlijā Lestenē. Beidzis Latvijas Universitātes Teoloģijas fakultāti 1932. gadā. Zināšanas papildinājis Cīrihes un Strasbūras universitātē. 1948. g. beidzis Upsalas universitātes Filozofijas, 1950. g. — Vēstures fakultāti. No 1945. līdz 1969. g. — mācībspēks Upsalas universitātē, 1970. g.—1977. g. profesors Obu (Abo) universitātē Somijā un viesprofesors Turku un Bonnas universitātē. Pēdējos gados strādājis par ģimnāzijas skolotāju Stokholmā.

H. Biezais visu savu mūžu rosīgi un radoši darbojies zinātnē, pamatīgi pētīdams reliģijas, filozofijas un folkloras jautājumus, īpašu uzmanību veltījot latviešu mitoloģijai.

H. Biezā zinātniskie darbi — 18 grāmatas un vairāk nekā 350 rakstu — publicēti dažādās valstīs latviešu, angļu, dāņu, norvēģu, poļu, somu, vācu un zviedru valodā. Viņa pētījumi plaši atzīti pasaules zinātnē: K. Barona prēmija — 1962. g., Obu augstskolas godalga — 1972. g., Elvinga godalga par izcilu akadēmisku darbu — 1973. g. Helsinku universitātes Goda doktors kopš 1980. gada. H. Biezajam veltīts starptautiska mēroga rakstu krājums «Humanitas religiosa», kurā publicēta pilnīga viņa darbu bibliogrāfija.

Zinātniski nozīmīgākās grāmatas: «Dzīvības un mīlestības sintēze kristīgajā humanitātē» (1939. g.), «Die Hauptgöttinnen der alten Letten» (1955. g.), «Die Gottesgestalt der lettischen Volksreligion» (1961. g.), «Die himmlische Gotterfamilie der alten Letten» (1972. g.), «Der Lichtgott der alten Letten» (1976. g.).

EDGARS DUNSDORFS

Edgars Dunsdorfs dzimis 1904. gada 20. novembrī Saldū. Pēc Latvijas Universitātes Tautsaimniecības fakultātes absolvēšanas (1933. g.) un izglītības papildināšanas Stokholmā E. Dunsdorfs 1937. gadā sācis strādāt

Latvijas Universitātē. 1943. gadā kļuvis profesors un kādu laiku arī Tautsaimniecības fakultātes dekāns. No 1946. līdz 1948. gadam Baltijas universitātes profesors un viens no tās rektoriem.

No 1948. gada E. Dunsdorfs dzīvo Austrālijā. Ilgstoši bijis Melburnas universitātes profesors.

Ārkārtīgi plašs un daudzpusīgs ir E. Dunsdorfa zinātniskās darbības diapazons. Par Latvijas vēsturi sarakstījis vairāk nekā desmit zinātnisku un populārzinātnisku grāmatu un pāri par simts rakstiem latviešu, angļu un vācu valodā. Izcils sasniegums ir viņa sarakstītie trīs apjomīgie Latvijas vēstures sējumi: «Latvijas vēsture 1600—1710» (1962.), «Latvijas vēsture 1710—1800» (1973.) un «Latvijas vēsture 1500—1600» (1964., kopā ar A. Spekki). Liela nozīme ir arī viņa vēstures avotu un karšu publikācijām.

Sava mūža otrajā pusē E. Dunsdorfs pievērsies ne vien Latvijas 16.—18., bet arī 20. gadsimtam un rakstījis par Latvijas valsts izveidošanu, Kārļa Ulmaņa dzīvi un citiem jautājumiem.

Viņš ir ilggadējs zinātnisko rakstu krājuma «Arhivs» autors un redaktors.

E. Dunsdorfs ir viens no izcilākajiem visu laiku latviešu vēsturniekiem. Īpaši augstu vērtējams kā saimnieciskās vēstures pētnieks. Ievērojot viņa darbu nepārvērtējamo nozīmi, tie būtu jāizdod Latvijā pēc iespējas drīzāk.

BENJAMIŅŠ TREIJS

Benjamiņš Treijs dzimis 1914. g. 16. augustā Samāras gubernā. 1937. gadā absolvējis Latvijas Universitātes Tautsaimniecības fakultāti. Ekonomikas zinātņu doktors, profesors. Līdz 1957. gadam LU Ekonomikas fakultātes docents, dekāna vietnieks un katedras vadītājs. No 1953. gada Zinātņu akadēmijas Ekonomikas institūta direktora vietnieks zinātniskajā darbā. 1959. gadā pārcelsts darbā par vecāko zinātnisko līdzstrādnieku un vēlāk par lauksaimniecības optimālās plānošanas nodaļas vadītāju. 1974. gadā pāriet darbā uz Latvijas Lauksaimniecības akadēmiju — akadēmijas Lauksaimnieciskās ražošanas vadīšanas katedras profesors, lasa lekciju kursu «Lauksaimniecības uzņēmumu saimnieciskās darbības analīze».

Profesora B. Treija galvenais zinātniskā darba virziens ir lauksaimniecības ražošanas analīzes un vadības problēmu risināšana, izmantojot matemātiskās metodes. Viņu var saukt par matemātisko metožu un elektroniskaitļotāju izmantošanas pionieri Latvijā lauksaimniecības attīstības prognozēšanā. Viņš izstrādājis arī kolhozu produkcijas pašizmaksas aprēķināšanas metodiku, kā arī devis rekomendācijas lauksaimniecības uzņēmumu optimālo lielumu noteikšanai. Balstoties uz veiktajiem pētījumiem, izstrādāti priekšlikumi par lauksaimnieciskās ražošanas un produkcijas valsts iepirkuma izvietojuma optimizāciju republikā.

B. Treijs ir Latvijas Valsts prēmijas laureāts (1972. g.) par pētījumiem ekonomiski matemātisko metožu izmantošanā lauksaimnieciskās ražošanas plānošanā. 1984. gadā viņam piešķirts Nopelniem bagātā zinātnes darbinieka goda nosaukums.

B. Treija zinātnisko darbu publikācijas aptver 70 lokšņu. Sarakstītas 4 monogrāfijas: «Kolhozu produkcijas pašizmaksa un rentabilitāte» (R., 1957.), «Lauksaimniecības uzņēmumu un to ražošanas vienību optimālie lielumi» (kopā ar citiem autoriem; R., 1963.), «Lopbarības racionu optimizācija» (R., 1972.), «Lauksaimniecības uzņēmumu ražošanas potenciāls un tā izlietošanas analīze» (1987.).

GRĀMATU IZDOŠANA

Gadi	Latviešu valodā iespiesto grāmatu skaits	Krievu un citās valodās iespiesto grāmatu skaits
1921	635	84
1923	1147	153
1925	1556	262
1930	1112	401
1936	1384	217
1940	286	106
1945	471	107
1950	977	337
1960	1505	849
1970	1156	1011
1980	1116	1430
1988	991	985

Grāmatu izdošanā Latvija 1936. gadā ieņēma otro vietu Eiropā (aiz Dānijas). Padomju laikā šī prioritāte zaudēta. Vidēji uz simts tūkstošiem iedzīvotāju izdoto grāmatu un brošūru skaits 1936. gadā bija 82, bet 1988. gadā — 74.

Neatkarīgajā Latvijā pirmajos 17 gados latviešu valodā izdotas 19 124 grāmatas, padomju laikā tādā pašā periodā izdoto latviešu grāmatu skaits nesasniedza pat 16 tūkstošus.

Ja brīvajā Latvijā no visām izdotajām grāmatām 83 procenti bija latviešu valodā, tad tagad šis rādītājs nokritis līdz 50 procentiem.

Zurnālu izdošana

Gadi	Zurnālu un citu periodisko izdevumu skaits
1920	45
1930	218
1933	249
1937	154
1940	35
1945	7
1950	25
1955	41
1960	92
1970	106
1980	105
1988	115

Laikrakstu izdošana

Gadi	Izdevumu skaits
1920	22
1925	109
1933	164
1937	47
1940	21
1945	34
1950	153
1960	85
1970	82
1980	103
1988	121

Zurnālu izdošanas statistika liecina par regresu. Vidēji uz katriem simts tūkstošiem iedzīvotāju zurnālu un citu periodisko izdevumu skaits 1933. gadā bija 13, bet 1988. gadā — 4.

Neatkarīgās Latvijas laikā lielumliels vairums zurnālu izdots latviešu valodā. 1988. gadā latviešu valodā iespieda tikai 57 procentus zurnālu un citu periodisko izdevumu.

Zurnālu pieprasījums starp pamatiedzīvotājiem un migrantiem ir stipri atšķirīgs. 1988. gadā katrs latvietis iegādājās 40 zurnālus un citus periodiskos izdevumus, bet katrs krievu valodā runājošais — tikai 6 eksemplārus.

1933. gadā vidēji uz katriem simts tūkstošiem iedzīvotāju izdoti 8,5 laikraksti, bet 1988. gadā — 4,5.

Latviešu valodā izdoto avīžu īpatsvars 1988. gadā bija noslidējis līdz 59 procentiem.

STARPTAUTISKA ARHEOLOGU KONFERENCE

23.—25. oktobrī Jūrmalā notika starptautiska arheologu konference par tēmu «Austrumbaltijas un Skandināvijas kontakti agrajos viduslaikos». To organizēja Latvijas Zinātņu akadēmijas Vēstures institūts.

Konferencē nolasīja 20 ziņojumus. Uzstājās tādi pazīstami vēstures pētnieki kā Ēvalds Mugurevičs, Āndris Caune, Zigrīda Āpala, Jānis Apals, Vitauts Kazakevičs, Ingmārs Jansons, Johans Ēngstrēms, Ēvalds Tenisons un citi.

HRONIKA

Latvijas Zinātņu akadēmijas goda doktoru (Dr. honoris causae) diplomu pagājušajā mēnesī tika pasniegti četriem cienjamiem zinātniekiem — onkoloģei Veltai Brambergai, fiziķim un ķīmiķim Jāzepam Eidusam, agromam Imantam Gronskim, enerģētiķim Viktoram Grīslim.

Profesora atestātu saņēma Nikolajs Vedernikovs. Zinātņu doktora diplomu izsniegti Lailai Feldmanei, Aldim Ferdatam, Jānim Grāvitim, Aldim Heldam, Vladimiram Kasjanovam, Emilam Klotiņam, Jevgeņijam Koņajevam, Astrīdai Krūmiņai, Gaidai Krūmiņai, Vladimiram Kuzovkovam, Ninai Mironovai, Oļegam Papsuļevičam, Aina Ratkevičai, Mihailam Toibergam un Edgaram Vasermanim.

Vilhelms Ļuta

BALTIJAS ZINĀTNIEKU SADARBĪBAI

1. novembrī Rīgā notika Baltijas valstu Zinātņu akadēmiju prezidiju kopīga sēde. Darba kārtībā bija trīs pamattēmas: «Zinātņu akadēmija un augstskolas» (referenti Latvijas ZA prezidents Jānis Lielpēteris un LU rektors Juris Zaķis), «Zinātņu akadēmija un valsts» (referents — Lietuvas ZA Prezidija galvenais zinātniskais sekretārs Eduards Vilks), «Zinātņu akadēmija un pētījumu finansēšana» (referents — Igaunijas ZA prezidents Arno Kērna). Sēdē apsprieda arī citus ar Zinātņu akadēmijām saistītus jautājumus.

Nolemts, ka Baltijas valstu Zinātņu akadēmiju prezidiju sēdes turpmāk notiks regulāri (ne retāk kā reizi gadā). Tajās izstrādās reģionam kopīgu zinātnes politiku, meklēs iespējami optimālākos veidus sadarbībai ar citu valstu zinātniskajām organizācijām.

Starp reģiona akadēmijām paredzēts izveidot mehānismu informācijas (par zinātniski organizatoriskajiem jautājumiem) operatīvai apmaiņai.

Pēc prezidiju kopīgās sēdes notika preses konference. Atbildot uz žurnālistu jautājumiem, akadēmiju prezidenti atzina, ka ir strauji krities zinātnes prestižs. Padomju zinātnei faktiski neinteresēja tautsaimniecība. Tā strādāja galvenokārt kara resoram.

Zinātniskajās iestādēs ir saradies ļoti daudz neaktīvu cilvēku. Zinātne no šī balasta jāatbrīvo.

Jāpildveido zinātnisko grādu piešķiršanas sistēma. Tai jābūt pasaules līmenī.

Akadēmiju prezidenti uzsvēra, ka ir ļoti svarīgi pareizi noteikt prioritāti zinātnē, izvēlēties optimālos finansējuma apjomus, lai mūsu dienās saglabātu un nākotnē palielinātu zinātnes potenciālu.